

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 16. 1940

İSMAİL SAİB EFENDİ HOCA (1871-1940) VE TIB TARİHİMİZ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Sağlığında karşısında safbestesi ihtiram duranlar İsmail efendinin ahlakî ve ilmî meziyetlerini pek iyi bilirler. Onun ilimde bir yanlışlık yapmak istemiyenlerin eserlerinde tesirleri vardır. İsmail efendi etrafındakilere müfid olmak gayretile ahlafa kendisini tanıttak bir eser bırakmağa boş vakit bulamamıştır. Onun için gelecek nesil onun ismini ilmî etüdlerde arzusu hilafına bazan zikrolunur görecektir. Öyle bir zengin ki servetinden başkaları müstefid olmuştur, öyle bir alim ki ilmini etrafa taşımış. İlmî tetkiklerde bulunacaklara doğru yolu göstermiştir. O İstanbulda ve islâm âleminde bulunan eserlerin hakiki bir ruhu mahiyetinde idi. Her hangi bir eseri ve münderecatını sorduk mu anlatırdı. Eğer bunlar toplansaydı cildler dolar ve İstanbul kütüphanelerinin muhteviyatı anlaşılırdı. Onun okumadığı kitap kalmamıştır. Reyleri çok kuvvetli idi. Bir çok alimane addedilen eserlerin mahiyetini ortaya koydu. Onun el yazısı iyi tanınırsa okuduğu umumî ve hususî nadide kitaplarda kayıtlarına ve mufassal malumata rastlanacağına şüphe edilmesin. Hem bunların arasında ne mühim tercemei haller çıkacaktır.

Üstadın tıp tarihimize sayısız ve emsalsiz yardımları dokunmuş, en mühim eserleri o bize göstermiştir. Herkesin kendisine çok müracaet etmedikleri devrelerde eline geçen bu kitaplarda müfid notları vardır. Bu notlar toplansa İsmail efendiyi ahfada anlatabiliriz. Tarafından toplanmış ve yazılmış müntehibat vardır.

İsmail efendi tıbbî atik ile çok meşgul olmuştur. Zamanımızda tıbbî atike vakıf yegâne bir alimdi, diyebiliriz. Vefatından iki gün sonra öğrendikki mülkiye tıbbiyesine samî'sıfatile devam etmiş, hattâ hekimler arasında çok sevilen, hocam ve küçük lzzet diye maruf dok-

tor Mustafa İzzetin de sınıf arkadaşı imiş . Ve tababeti de hekim olup icrayı tebabet için değil ancak ilmi edyandan evvel mühim bir mevkii olduğunu bildiği ilmi ebdanı öğrenmek içinmiş .

Demek teşrih ve hayatî ilimleri, emrazı umumiye ve müfredatı tıbbi görmüş, yalnız bir ifadeye göre o zaman bir taraftan da medreseye devamının en tatlı bir devreye girmesinden devamı bırakmış . Demek tıbbî atike vaif olan bu alimimiz teşrih ve biyolojiyi de öğrenmiştir . Bunu da sırf ilim yapmak, ilimler ve felsefenin inceliklerini anlamak için ihtiyar etmiştir . Doktor İzzet hatırasında bu noktaları şöyle tesbit ediyor :

Üstad İsmail Saib

(İsmail efendi mehumu 1320 tarihinde teşrih dersine devamında tanıdım . Ateşin zekâlı, mavi gözlü, kumral sakallı ve sarıklı olduğu halde derslere samiinden olarak devam ettiler .

1321 de Fiziyoloji ve 1322 de emrazı umumiye ve müfredatı tıbb derslerine muntazaman devam eylediler . Muallimlerin takrirleri esnasında not alıyorlar, yetişemediği dersleri de arkadaşlarından istinsah ediyorlardı . Merhumun bu devam ve gayretini görünce imtihan ve doktoroya gireceklerini zannetmiş idim . Merhum ile arkadaşlıktan

çok istifade ettim. Ben de kütüphaneye devama başladım . Bana eski ve yeni tababet hakkında muhtelif eserler çıkartır, onları mütalea eder, bu vesile ile de ilmî sohbetlerinden müstefid olur idim . Bu âlim zatin ufulüne çok müteessirim. Cenabı Hakdan rahmet dilerim .)

Profesör Şerefeddin Yaltkaya'nın verdiği izahata göre mülkiye tıbbiyesinde eczacı kısmını bitirenler tıp kısmına imtihansız başlayabilirlerdi. O eczacı kısmında okuduğu için imtihansız ve Ş. Y. da imtihanlı olarak tıbbiye giriyorlar . Prof. Şerefeddin Yaltkaya Fizik dersinde bulunduktan sonra imtihanını verip gecmek istiyor. Bir müddin müdahalesi ve müdürün haksız idarei kelâmı kendisini vaz geçiriyor.

Şerefeddin Yaltkaya'ya göre İsmail Saip efendi Eczacı mektebini bitirmiştir. Diğer bir sınıf arkadaşı eczacı mektebinin son sınıfına kadar okuduğunu rivayet ediyor. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre tamamen bitirmemiştir . Tıbbiye devamına mani olan keyfiyet tıbbiyenin Haydarpaşaya geçirilmesi hazırlıkları sebep olmuştur. Zira maarif vazifesi başından ayrılmağa müsaade etmemiştir. Prof. Şerefeddin Yaltkaya İsmail efendinin 3 sene kadar hukuka da devamını tasdik etmiştir . Demek bütün ulumu akliye ve nakliye merhum üstad merak etmiş ve tahsil etmiştir .

1933 de Üniversitede Tıp Tarihi Enstitüsü açıldıktan sonra en mühim müracaatgâhımız İsmail Saib efendi idi . Her müşkülümüzü halleder ve bizi tenvir ederdi . O bize eserleri bildirir ve suallerimizin en ince ve mübhem noktalarını anlatırdı . Bermutad kendisine has ve ciddi bir tavurla tekrar ettiği tevazuu ile kendisinden bahsedilmesinde ısrar ederdi . Bize çok şeyler va'd etti. Şimdiye kadar Avrupada bile bilinmeyen bazı tıbbî nadir risalelerin enstitü fotografile birer suretini aldırdı . Defterlere yapıştırttı . Boş kaldığı zamanlarda terceme edecekti. Bunlar da benim yadigârım olsun derdi. Meşgûliyetleri ve son rahatsızlığı buna mani' oldu. Demek eser bırakmak niyeti kuvvetli idi . Lâkin bir çok mani'ler çıkıyordu .

1936-1937 senelerinde İbni Sina 900 üncü yılı ihtifali dolayısıyla yapılan ilmî çalışmalar ve neşriyata manen çok müzaheret etti . Yazılarımızın her satırını ona okuduk . O, bu neşriyatın doğru olmasına

itina gösterdi . O kadar çok rahatsız ettiğimiz halde bıkmazdı . Her vakit bizi iltifatlarla karşılardı . Karşısında her vakit ders alırdık . böyle ilmi müşkilâtın halli için yanına vardığımda (Hayrünnas men yenfaünas) in asrımız âlimleri arasında canlı timsalini bulurdum . Onun her hali ve kali ve bazen sükûtu bize bir ders olurdu .

Sorduğumuz şeylere susmasından bile manalar çıkarırdık . O sükûtile bazı tasavvurlarımızdan bizi vaz geçirirdi . Zira kimsenin hevesini kırmaz, bazı cihetleri bu suretle tadil ederdi . Ve mevzu' üzerinde bir çok tahavvüller husulüne badi olurdu .

Tı tarihi Enestitüsünün faaliyeti Avrupa ve Amèrikada duyulunca, Türk ve islâm tababet tarihini tenvir edecek malumat istendiğinde ve sualler sorulduğunda ekseriya ona müracaat ederdik . Bundan iki sene evveldi . Amèrikada (Chicago) Üniversitesi Anatomi şubesi Profesörü Dr. S. Polyak dan 18 teşrini evvel 1938 de bir mektup aldık . Orada, Avrupada en eski yazılmış bir göz kitabında şimdiye kadar telif addedilen kısımlardan gözün bünyesi, şekli ve mevkii ve karanlık oda nazariyesine aid iki mühim bahsin latince metni ve bunların ingilizce tercemelerini gönderdi, ve vaktile büyük üstad İsmail Saib Hocanın bildirdiği islâm âleminin en eski hikmet kitaplarından « İbnülHeysim » « kitabül menazır » nam eserinin İstanbul kütüphanelerinde mevcut numaralarından bazılarını gönderdi . Yine başımızın sıkılması hasebile büyük üstada koşduk . Bu eserin daha başka ve eski örneklerini de buldu, ve bunların hepsini onun kâbesi olan Beyazıdda umumî kütüphaneye topladı . En eski ve iyi bir nüshadan Prof. S. Polyak' in istinsah ettiği kısımların bab ve fasılları uymadığı halde bu en eski arabca metinleri günlerce okuyarak buldu . Bu kısımların fotoğrafını çıkarıp Prof. S. P.'a İsmail efendinin mütalaalarile beraber 8 Teşrinisani 1938 tarihinde bildirdik ve yine İsmail Saib efendinin bize günlerce arayarak bulduğu en eski göz şemalarını çıkardık ve bu ilmi yardımın tamamen İsmail Saib efendi tarafından yapıldığını yazdık. Gelen mektubda :

... İsmail Saib efendi ile yardımınız şüphe yoktur ki bana başka hiç bir şekilde malik olmayacağım daha doğru malumatı vermiştir. İsmail Saib efendiye bu kadar fevkal'ade bir iş ve böyle tam bir tetkik için

sarfedilen saiyelerinden dolayı teşekkür ederim..) demiştir. Görülüyorki İsmail Saib hoca Amerikada eski metinlerden parçalar alınarak neşrolunacak yeni bir eserde çok büyük ve ilmî bir hatanın tekerrürüne mani olmuş ve bu çalışmalarile o alimin meseleyi daha tamik için iki sene eserinin geç neşrolunmasına sebep olmuştur .

Prof . Dr . S . Polyak gönderdiği bir mektupta mühim gürdüğü ufak bir cümlemin İbnül Heysim Arabca metninde olup olmadığını sormuştur . Koca üstad bu eseri yine getirtmiş, günlerle aramış, lâkin o cümleyi bulamamıştır . Zira Lâtince terceme telif mehiyetinde gösterilerek Arapcadan mehaz da göstermeden alındığı için ve teceme hissini vermemek için karışık bir suretde tertip olduğundan bulunamamıştır ve bu cihet de büyük üstad tarafından hatırlatılmıştır.

Muhterem üstadın vefatına tekaddüm eden günlerde Prof. Polyak'ın diğer bir mektubunda : Suallerimle size ve muhterem Bay İsmail Saib'e verdiğim zahmetden dolayı çok müteessirim. Siz ve İsmail Saib zahmete bir def'a daha katlanmak arzusunda bulunduğunuz takdirde diyerek diğer rica da bulunuyor . Bunu da kendilerini bittabi ona halef görmek istemiyeceklerin yardımlarile intaç etmeğe gayret edeceğiz . İşte İsmail Saib efendi, yani eseri olmayan alim gösterilmek istenen bu hakiki alimin ilim aleminde ne büyük müessir olduğu meydandadır . Onun şark ve garpdeki şöhretini bir çok eser sahipleri temin edememişlerdir . Demek meşhur ve müfid olmak için daha başka yolların da mevcut olduğuna İsmail Saib efendi hocanın kuvvetli ilmi örnek olmalıdır .

İsmail Saib efendi şöhretin her halde insani yolundan alıkoyan bir engel olduğunu bildiği içindir ki etrafına ancak onun hakiki hüviyetini bilenler her ne babasına olursa olsun koşardı . Bunlar ilim vadisinde kendisinden ayrılmıyan birer cüzü' olmak ile müftehirdiler. O sorulan bahislerden eserin mahiyetini anlar ve böyle yapın derdi.

Bir gün 1950 senesinde Farabi'nin bininci yılı ihtifali yapılacaktır, şimdiden tıb tarihi Enstitümüz bu mesaiye ön ayak olmaktadır, dedim. O gün yanında Şerefeddin ve Kilisli Rifat hocalar da vardı . Tarihi bir encümeni Daniş kurulmuş ve bu bahış etrafında hararetle konu-

şulmuştu. O gün bize Farabi'nin şimdiye kadar şarkta ve garpta Türkçeye terceme edilmiş veya edilmemiş, tab'olunmuş veya olunmamış eserlerini sıraladı, notlar aldık. Bir aralık neşrolunan elli türk büyüğünde kıvrık saçlı Farabi ve onun kucağında bu günün udu ile yapılmış resmi mevzuubahs oldu. Güldü ve Farabinin yüzünü ve kıyafetini tarif etti, hayran kaldık. Bende onun çaldığı udun bir resmi var dedi. İstedik. Bulamam, nerede olduğunu bilmiyorum dedi. Mamafi ben bu on sene zarfında bulunursa çok sevineceğimi söyledim. Güldü. Bu gülmenin manasını anlayamadım. Şimdi onun millete maledilecek eserleri tasnif edilirken aralarında çıkarsa ilim alemi güzel bir hatıraya nail olacaktır. Bunun tahakkuk edeceği günde handesinin hakiki manasını anlayacağım.

İlimde ne derece derin vukufu olduğuna şu misalleri verelim :

1936-1937 seneleri arasında yine İbni Sina ihtifali dolayısıyla neşrolunacak İbni sina eseri için çalışıyorduk. Çalışmalarımıza yarayacak bütün eserleri kütüphanesinde kolayca bulmamız için topladı. Hemen her noktanın tenviri için kendisine koşuyorduk. Bıkmadan ve üzülmeden bizi dinliyor ve cevapları ile bizi tatmin ediyordu. Biz de hata yapmıyacağız diye seviniyorduk. Ben de İbni Sina Akrabadin'i, halk nazarında İbni Sina, mütercemi kanun Mustafa efendi biyografisini ve bir de İbni Sinaya müteallık resimleri toplamağı üzerime almışdım. İbni Sina'nın el yazısını arıyorduk. Mehmed Kazvini Parisde Millî kütüphanede bir tane bulmuş, bunu neşretmiş diye kendisine söyledik. O yazının fotoğrafını istedi verdik. Bakdı güldü. Bu İbni Sina'nın kaleminden çıkma değil. Zira onun yaşadığı beşinci hicrî asırda talik yazısı yoktu. Talik daha bundan bir kaç asır müahhar bir yazıdır. Kazvinî hata etmiştir. İşte onun bazı yazılarındaki isabetin derecesine bu bir miyardır dedi.

Sonra kendisine Damad İbrahim paşa kütüphanesinde İbni Sina'nın bir ketebesini bulduk dedik O bir şifa nüshası idi. Getirtti, bakdı, güldü. Fatihi kandırmak için tarihi tahrif etmişler ve kitabı pahalı satmak için sahtekârlık yapmışlar dedi, bunu da buldu. Ayasofya kütüphanesinde İbni Sina risalelerini muhtevi bir risalenin baş sahifede İbni Sina'nın hattını taşıyan bir kaydın olduğu rivayetini ve bun-

ların tasdikini gördük . Bulmadan sevindik . O kitabı getirtti, bakdı bulamadı . Yalnız bir ufak kâğıd parçası yapışmış, kopmuş, bulamadım dedi . Üzüldük . Diğer bir zat kanunu Mes'udi sonunda el yazısını buldum diye haber yolladı . Fotoğraflarını gönderdi . Tetkik etti . Yanlış okumuşlar, onun değildir dedi , Biz bunların hakikatini öğrendik amma maalesef İbni Sina el yazısını elde edemedik . Eğer İsmail Saib efendiye bunları göstermeseydik belki bazı muhtemel hatalar tekrür edecekti, bunlara mani' oldu . İşte esersiz zannolunan bu âlimin her müessir gibi her eserinde bir izi vardır .

O büyük insan artık aramızdan uful etti . O Bayezid umumî kütüphanesinin ruhu idi . Orasının ruhunu kaybettik . Orası ilim vadi-sinde çalışanların bir kâbesi idi . Sahibi hane de orada idi . Oraya insan şüphelerle girer, tenvir olunarak dönerdi . Onun orada kendisine has bir âlemi vardı . Onun sevdiği kedilerine kadar her şey güzeldi . İnsan şimdi onları da arıyor .

Bu asırda en acı bir kayıp karşısında meteellimiz . Ne desek boş . O da belki böyle derdi .
